

UDK – 330.342.15
Изворни научни рад

др Обрен Благојевић,
професор Економског факултета у Нишу
у пензији, редовни члан САНУ

ЕКОНОМСКА МИСАО О СОЦИЈАЛИЗМУ У МАКСИМОВИЋЕВИМ РАДОВИМА

Између многих других својих преокупација на пољу економске науке, академик Иван Максимовић посветио је велику пажњу и економској мисли, посебно оној о социјализму, коју су развијали разни социјалистички и грађански економски теоретичари. Кад је реч о грађанској економској мисли о социјализму, може се рећи да је он био једини у нашој земљи, а можда и у свету, који је обрађивао питање њеног става према социјалистичкој економској теорији. Ту се он задржао на свим правцима, почев од аустријске и лозанске школе, па преко маршалијанства и маргинализма, све до кејнсијанства и теорије благостања

Још већу пажњу поклатио је Максимовић економској мисли о социјализму у списима самих социјалиста. При том се задржао не само на класицима марксизма, већ је обухватио и економску мисао пре и после другог светског рата, а унутар ове последње нове тенденције у совјетској економској науци, економску мисао у Пољској и Југославији. Такође се није ограничио само на марксизам, односно научни социјализам, већ је, са истог гледишта, обрађивао и разне ревизионистичке и реформистичке правце, као социјалдемократизам, лабуризам, фабијанство, синдикализам или анархизам. У свим тим питањима његова је мисао оригинална, став независан, а обрада материје свестрана и потпуна, што доприноси његовој великој заслуги за економску науку у овој области.

Кључне речи: Економска доктрина. – Социјализам. – Политичка економија.
– Марксизам.

Поред теоријске, политичке економије, а посебно политичке економије социјализма, као главног предмета своје широке и оригиналне научне преокупације, а у нераздвојној вези с њом, академик Максимовић је у својим многобројним делима велику пажњу посветио и развоју економске мисли, грађанске и социјалистичке, стране и наше, старије и, нарочито, савремене. Не само што је с великим успехом обрадио економску мисао о социјализму самих социјалистичких теоретичара, већ је проучио и критички оценио и допринос грађанских теоретичара економској теорији социјализма, што се, с разлогом, сматра досад јединим подухватом у нас. Но, он је у широј области развоја економске мисли посебну пажњу поклатио и проучавању њених главних савремених карактеристика уопште. Стога ћемо се и ми у овом кратком пригодном приказу његовог стваралаштва у тој области, осврнути најпре на те карактеристике савремене економске мисли, затим на социјалистичку и најзад на грађанску економску мисао.

I

Под савременом економском теоријом Максимовић подразумева „науку која проучава законе репродукције државнокапиталистичких и социјалистичких система друштвене производње на садашњем ступњу њиховог развитака” (1). Потребно је одмах истаћи сву ону комплексност с којом он прилази проучавању економске мисли уопште, па и савремене: он је, наиме, проучава у вези са друштвеним системима производње и у разним институционалним оквирима, затим са историјским развитаком разних економских идеја и идејама у другим областима друштвених наука.

Савремена економска теорија, у ширем смислу, и сама има своју периодизацију. Према Максимовићевом мишљењу, она буржоаска има два периода. Први почиње 70-их година XIX века, кад је тежиште проучавања пренето са производње на потрошњу, уместо радне теорије вредности узета психолошка, а поред ранијих метода примењени и нови, нарочито математички. Појавиле су се и нове школе економске мисли, као историјска у Немачкој, или институционалистичка у САД. Тај први период ове економије траје до појаве кризе из 1929/32. Други период се, такође, карактерише новим правцима, као и новим методима – правцима као што су кејнсијанство или економика благостања, и методима као линеарно програмирање или input-output методи.

Социјалистичка економска теорија настала је још пре настанка социјализма у пракси, у радовима Маркса и Енгелса. Развитак социјализма у пракси доводи до даљег развитака теорије, под утицајем специфичних околности социјализма у СССР и грађанске економске

---

(1) *О савременој економској теорији*, Култура, Београд 1961, стр. 10-11.

мисли. Према томе, и ова теорија има два периода – први до, а други после настанка социјализма у пракси.

Максимовић се посебно задржао и на анализи савремене економске теорије, с обзиром на неке научне и вулгарно-апологетске елементе у њој. Међу првима пише о достигнутом степену друштвеног развитка и о научном наслеђу, а такође указује на класну експлоатацију и развитак извесних теорија (Сејове и других). Напуштена је теорија радне вредности, а средишно место дато је субјективној вредности. Као фактори производње представљени су капитал, рад и земља, а на томе је израсла и вулгарна теорија доходака, по којој они потичу из посебне производности ових фактора. Развиле се, најзад, и учење о облицима производње уопште, под чим се подразумевају само њени капиталистички облици. Међутим, „из свих тих разлога – каже Максимовић – данас је много сложенији проблем говорити о вулгаризацији и апологетици економске науке, јер је и поларизација и развијеност друштвено-економских снага у свету, однос између социјализма и капитализма, много сложенији него што је то било средином XIX века”(2).

Говорећи о економским законима и предмету економске теорије, Максимовић истиче да су већ енглески класичари подигли економску теорију на степен науке. Он, међутим, указује да су, због утицаја разних противречности капитализма, закони капиталистичких односа постепено губили свој специфични и примали општи карактер. Тек је марксизам економске законе схватио као историјску категорију. Савремена економска теорија тежи да сузи поље свога захвата, да постане позитивна и неутрална дисциплина, одвајајући „чисту” теорију од примењене. Она разликује *логичке* законе, тј. оне који проистичу из апстрактне и квалитативне анализе, и *статистичке* законе, који се добијају на основу квантитативне анализе. Она се удаљује од класичног и марксистичког схватања да јој је предмет производња и расподела друштвеног богатства, а све више поприма нове концепције: по једној, предмет економске науке треба што више везати за размену и тржиште, а по другој, за људско понашање изазвано реткошћу економских добара у природи и разноликошћу људских жеља и циљева.

Што се тиче метода, Максимовић истиче да у савременој теорији преовлађују методи индукативне, квантитативно-емпиричке и дескриптивне анализе. Ранији дедуктивни метод, примењују само они економисти који настављају са неокласичном анализом и држе се употребе математике. И у грађанској и у социјалистичкој теорији данас се остварује јединство макро и микро анализе, уместо ранијег двојства ових поступака. Један од данас посебних метода је и економетрија.

Указујући, најзад, на основне економске категорије и механизме у савременој теорији, Максимовић је опширно анализирао теорију

---

(2) *Op. cit.*, стр. 32.

субјективне вредности и њену ревизију, теорију радне вредности, теорију размене и теорију расподеле.

II

Као што смо рекли, највећи део Максимовићевих радова из ове области, па и од његовог проучавања економске мисли уопште, односи се на економску мисао о социјализму самих социјалистичких теоретичара. Поред низа радова о појединим економистима, посебно о Марксу (3), затим Лангеу (4) и Добу (5), Максимовић је овом питању посветио и посебан рад под насловом *Економска доктрина о социјализму*, у ствари део књиге *Политичка економија социјализма* (6).

Он најпре истиче да је мисао о социјализму много старија не само од социјализма у пракси, већ и од политичке економије социјализма; у утопистичкој форми и садржини она је стара колико и историја људског друштва. Уопштено говорећи, она изражава ставове политичке економије из чије је средине настала и економске интересе друштвене класе која је у социјализму налазила решење својих основних проблема. Иако то код раних утопијских социјалиста (Платон, Мор, Кампанела) није увек био случај, што се више приближавамо модерном друштву све је упадљивија веза између степена развитка економске науке и положаја одређене класе, на једној страни, и типа, односно карактера, социјализма који она проповеда. Стога је „научни социјализам” колико производ модерне радничке класе, толико и производ постојања марксистичке економске науке. „Могло би се... и као правило истаћи – закључује Максимовић – да, што су зрелији историјски економски односи у којима постоје објективне тенденције за развитак социјализма, изразитија је и тенденција претварања економске мисли у социјализму из утопијске у научну” (7).

Поред „научног социјализма”, постоји још много врста економске мисли о социјализму. Све оне, по Максимовићу, потичу из бар два извора: један са коренима у самим радничким класама, које се, упоредо са променама у самом капитализму, мењају, а други са коренима у буржоаским класама модерног капиталистичког друштва, у којем је део ситне буржоазије и средњих слојева ближи социјализму

---

(3) Видети, на пример, *Маркс као економист*, Гледишта 7/63; *Неке мисли о значају Марксовог економског дела*, Анали Правног факултета у Београду 1964/XII, бр. 1; *Маркс и марксизам у светлости данашњице*, Економист 1/64; *Марксов утицај на савремену економску науку*, Маркс и савременост 1/64; *Утицај Маркса на савремену немарксистичку економску мисао*, Борба 2. II 1965.

(4) Видети, на пример, *Лангеова шема социјалистичке планске привреде*, Анали Правног факултета у Београду, јун 1955; *Professor Oscar Lange on Economic Theory of Socialism and Yugoslav Economic Thinking*, Збирка радова у част Лангеа, Варшава 1964.

(5) *Поводом југословенског издања М. Добових есеја о економској традицији и савременој теорији*, Економист 2/60.

(6) Рад, Београд 1966, стр. 70.

(7) *Економска доктрина о социјализму*, стр. 12.

него капитализму. Мисао из првог извора темељи се на делимичном прихватању, али и реформисању или ревидирању извесних ставова научног социјализма. Ту спадају: гиљд-социјализам, лабуризам, фабијански социјализам, социјалдемократизам и кооперативизам. О свима њима Максимовић говори и посебно. Из оног другог извора потичу: „економија благостања” односно „држава благостања”, „етатизам”, „дирижизам”, „државни социјализам”, „кејнзијанизам”. Поред ових, левих, рађају се и десне доктрине, као – хришћански социјализам, технократизам, малтузијанизам.

Максимовић посебно подвлачи да су на развитак марксистичке економске доктрине огроман утицај имале деценије после другог светског рата, када се јавио низ социјалистичких привреда, тако да је социјализам прерастао у светски економски систем. Крупне промене настају у капиталистичким економијама: уводи се планирање и држава постаје снажан фактор у прерасподели дохотка.

Највише простора у својим разматрањима о овој економској мисли Максимовић је посветио проучавању еволуције „научног социјализма”. У том погледу, разликује три периода: период класика марксизма, период пре и период после другог светског рата.

а) Развитак „научног социјализма” нераздвојно је везан с настанком и развитком *марксизма*. По Марксу, одлучујуће снаге које воде социјализму леже у основним и пропратним економским законима капиталистичке економије. Основна, пак, субјективна снага социјализма лежи у пролетаријату. У доба Маркса и Енгелса сви су ти елементи били још неразвијени да би се већ тада детаљније могло говорити о економским проблемима социјализма. „Маркс се, каже Максимовић, чувао великих расправа о будућем друштву, које не почивају на већ постојећим материјалним и друштвеним чињеницама и претпоставкама” (8). Ипак се, додаје он, анализом главних Марксових и Енгелсових радова може констатовати да „готово нема ниједног принципијелног питања социјалистичке економије које нису поменули” (9).

Као неке главне принципе и ставове марксизма о економској природи социјалистичког и комунистичког друштва, Максимовић наводи: друштвену својину економских фактора; „друштвене потребе” као динамички принцип привређивања; „уштеду рада”, не само мртвог већ и живог, која је основа рационалности привређивања; техничка револуција укинуће поделу рада на интелектуални и физички, односно управљачки и извршни; планирање је облик и метод друштвене репродукције; у развоју комунистичког друштва постоје разне етапе; конкуренција је у социјализму „права и разумна сфера такмичења”.

б) *Пре другог светског рата* на економску теорију о социјализму утицале су, нарочито, материјалне и социјалне промене унутар

(8) *Op. cit.*, стр. 22-23.

(9) *Op. cit.*, стр. 23.

капитализма, а такође и *изградња социјализма у СССР-у*. Та теорија је обogaћена и радовима Лењина и Хилфердинга. Лењин је у својој *Држави и револуцији* изнео схватање о нужности и карактеру разних облика диктатуре пролетаријата и о економским основама укидања државе у социјализму, а истицао је и нужност непосредног учешћа свих у управљању друштвеним пословима. У другим, мањим радовима, увиђајући слабост материјалне базе совјетске државе, развио је концепцију НЕП-а и препоручио оживљавање робне производње и размене између ситносопственичке пољопривреде и социјалистичке индустрије.

Током познате дискусије о индустријализацији, 1924-1928. године, у којој су учествовали многи совјетски економисти (Преображенски, Бухарин, Стаљин, Риков, Троцки и други), појавиле су се углавном две супротне тенденције: једни су били за то да се акумулација врши помоћу пољопривреде и лаке индустрије, које траже мало инвестиција, док су други сматрали да се ни те две гране не могу развијати без интензивне капиталне изградње. Ово последње гледиште, које је делио и Стаљин, победило је и изазвало низ нових теоријских и практичних питања.

Две школе у СССР-у развиле су се и у дискусији о планирању: *генетичка* и *телеолошка*. Према првој се избор полазне тачке плана мора заснивати на од владе потпуно независним, објективним основама, које леже у карактеру саме привреде, док је друга школа главни фактор планирања налазила у таквим субјективним снагама како што су влада или партија. Обе ове школе биле су, очевидно, екстремистичке, па су неки економисти, као Струмилин, предлагали средњу линију.

Говорећи о овом периоду развоја економске мисли у СССР-у, Максимовић, најзад, истиче и дискусију *о робној производњи*. Иако налази четири различита гледишта, ту је реч, у ствари, о придавању главног или бар претежног значаја једном од два основна фактора у овој области: закону вредности или закону плана. И по овом питању мишљења совјетских економиста била су веома различита.

в) За *поратни развој* ове економске мисли, Максимовић налази два одлучујућа подстрека: постепено ослобађање од вулгарно-апологетског баласта у СССР-у и ницање нових социјалистичких економија.

1. Основним законом планирања у СССР-у више се не сматра закон плана, већ закон сталног усавршавања и проширења производње, а развила се и примена квантитативних метода – математике, кибернетике, науке о програмирању, статистике. Совјетску економску мисао окупира питање робне производње, где су се развиле, углавном, три групе схватања: По првим, робна је производња израз размене између државне и колхозне својине и она не важи на самом државном сектору; по другим, напротив, робна производња делује и у овом сектору; док трећа схватања одлучујући значај придају другим факторима: низак ниво производних снага, потребна размена са иностранством и слично. Званична совјетска доктрина придаје значај свим овим факторима.

2. *Пољска* и југословенска економска мисао развиле су се као умногоне различите од совјетског модела. Обе имају изразито антидогматски став и усредсређене су на извесна иста питања, као што су теорија вредности, теорија развоја, проблем децентрализације и слично, али су умногоне и специфичне. Пољски економисти највећу су пажњу поклонили истраживању заостајања марксистичке економске мисли, а обрадили су и низ посебних питања – ефективност инвестиција, однос плана и тржишта и друга. Они су први применили резултате маргиналних анализа у области теорије цена.

3. *Југословенској економској мисли* Максимовић је посветио више мањих и конкретнијих радова. Истицао је да је Југославија прва социјалистичка земља која је увела децентрализацију и самоуправљање и у којој је економска мисао пошла од изворних дела марксизма. Она је учинила огромне напоре у правцу деполитизације, а заинтересовала се и за многе проблеме, као што су – квантитативна економска анализа, нови методи планирања и програмирања, сарадња са другим друштвеним наукама. Оживела је пажња за филозофске, етичке, политичке и вредносне импликације и према циљевима привредног развоја. У југословенској економској мисли доминантне су три основне области: теорија репродукције, односно социјалистичког планирања, расподела према раду и оживљавање интересовања за категорију камате. О свим тим питањима Максимовић је расправљао и посебно.

III

Грађанску економску мисао о социјализму Максимовић је почео проучавати најраније. Њој је посветио и докторску дисертацију, а касније је објавио и посебно дело о тим питањима (10), поред тога што је о томе писао и у другим радовима (11).

Проучавања у овој области почео је са *аустријском школом*, а и концентрисао се углавном на субјективистичке правце. По њему је аустријска школа од потпуно негативног става према социјализму прво прешла на блажу критику, да би најзад признала легитимност, посебно економску рационалност социјализма као економског система. У овој школи и субјективизму уопште, у односу на социјалистичку мисао, Максимовић разликује три основна правца: осниваче, критички и позитивни правац. Међу осниваче убраја Визера, Валраса, Парета, Баронеа, Касела. Овде би, по њему, дошли и Шумпетер, Шефле и неки други економисти ван субјективистичког правца. У критички правац Максимовић разврстава, пре свега, Мизеса, који је одмах по првом

---

(10) Видети његову *Теорију социјализма у грађанској економској науци*, Полит, Београд, 1958, страна 316.

(11) Видети, на пример, *Један поглед на теорију економског благостања*, Наша стварност, Београд, 3/58.

светском рату поставио тезу о нерационалном карактеру социјалистичке привреде. После њега је најизразитији представник Хајек, а Холм, Робинс и други економисти употпуњавају листу критичара социјализма. Економисти позитивног правца, најзад, одликују се тиме што не налазе никакву противречност између друштвене својине над средствима за производњу и могућности тржишне конкуренције. Узевши у обзир основни предмет анализе, Максимовић налази три групе аутора овог правца. Међу њима су Дикинсон, Дурбин и други.

Економији благостања (welfare economics, économie du bien-être, Wohlstands-theorie), која је, као што је познато, име добила по делу Маршаловог наследника Пигуа, Максимовић је посветио посебну главу своје књиге, поред тога што је о њој писао и другде. У оскудици простора, ограничићемо се само на то да изнесемо три основна разлога који по Максимовићевом мишљењу приближавају ову теорију грађанској мисли о социјализму. Ту је, прво, увођење државе у економски живот и њена интервенција у привреди; затим, полазећи од повећања корисности, у дефинисању циљева економске политике, економија благостања у ствари уводи један социјалистички елеменат. Трећи је разлог у примени одређених економских средстава којима се остварују жељени циљеви. Уосталом, многи економисти представници ове школе, или кејнсијанства, заступали су потребу државне интервенције, па и национализације, због чега се и сматрају носиоцима „грађанског” или „демократског” социјализма.

Најзад, у својим критичким примедбама о месту *маргинализма* у социјалистичкој економији, Максимовић, сажето, каже: „Што се тиче маргинализма као одређене психолошке теорије субјективне вредности и као логичко-математичке интерпретације на бази инфинитезималних додајних вредности ... он је потпуно неприхватљив са гледишта марксистичке економске теорије, и сваки покушај њихове синтезе или надовезивања теорије субјективне вредности, као развијеније, на основу теорије радне вредности, изгледа научно недржив” (12).

У свом закључку о грађанској теорији Максимовић истиче да је она као главно питање узела проблем тржишта и цена у статистичкој апаратури Маршала, Валраса и Парета. Њен такав став изазван је првенствено малом пажњом коју је социјалистичка теорија поклањала овом питању. Међутим, тржишни односи и цене само су један од фактора рационалне репродукције, али не могу бити искључиви критеријум инвестиција.

Као основни разлог интересовања за социјализам код грађанске економске мисли, како савремене тако и посткласичне, Максимовић је наводио многе трансформације у капиталистичкој привреди, у првом реду пораст државног сектора, увођење плана, државна интервенција у расподелу дохотка, полазиранија и раслојавање грађанског друштва. Он је дао и преглед проблема на којима се ова мисао највише задржава.

---

(12) *Op. cit.*, стр. 96.

Међу тим проблемима наводио је теорију вредности, теорију планирања, теорију расподеле доходака, теорију тржишта и цена.

IV

У целини узев, велика је заслуга академика Ивана Максимовића за економску, нашу па и светску науку у томе је што је не само први, већ по нашем сазнању и једини, успешно обрадио ставове грађанске економске мисли о теорији социјализма. То је утолико значајније што се овим проблемом почео бавити још од својих најмлађих научничких дана, у својој веома студиозној докторској дисертацији. Максимовићева заслуга је и у томе што је заиста потпуно и свестрано проучио економску мисао о социјализму и у радовима самих социјалистичких економских теоретичара. При томе се није задржао само на радовима класика марксизма и старијој социјалистичкој економској мисли уопште, већ је једнаку пажњу посветио и поратној социјалистичкој мисли, посебно у Совјетском Савезу, Пољској и Југославији, где је она и остварила највише домете.

У својим многобројним радовима он је третирао принципијелна и крупна питања социјалистичке теорије и задржавао се на главним основним карактеристикама. При том је показао, за истинског научног радника толико потребну, независност става и оригиналност мишљења, па и храброст њиховог изношења. При оцени ваљаности његових радова из ове области треба, међутим, имати у виду да су они, претежно, писани пре више деценија, у једној друкчијој клими, а од тада се и у привреди и у економској науци, нашој и светској, много штошта изменило, па су нужно еволуирала и његова схватања у односу на њихову интерпретацију у овом прилогу.

(Примљено 30.05.1990)

*dr Obren Blagojević,
Retired Professor of the Faculty of Economics in Niš*

ECONOMIC IDEAS RELATING TO SOCIALISM IN THE WORKS OF MAKSIMOVIĆ

Summary

In addition to many interests in the field of the science of economics, the member of the academy Ivan Maksimović dedicates his full attention to the economics ideas, and more particularly those relating to socialism – which have been developed by various

socialist and bourgeois theoreticians in this field. As far as bourgeois economic thought regarding socialism is concerned, one may say that he is the issue of its conception of the socialist economic theory. In doing that, he analyzed all conceptions, beginning from the Austrian and Lausanne School, through Marshalianism and marginalism, and up to the Keynesian thinking and the theory of prosperity. Even greater attention has been dedicated by Maksimović to the economic ideas of socialism in the works of the socialists themselves. He did not approach only the classics of marxism, but also included in his studies the ideas in this field expressed before and after the Second World War. This included also new tendencies in the Soviet science of economics, as well as the theories in Poland and Yugoslavia.

Maksimović did not limit himself to marxism, namely to scientific socialism, but has elaborated, using the same approach, various revisionist and reformist conceptions, such as social-democratism, labourism, Fabianism, trade-unionism and anarchism. In all his works his way of thinking is original, independent, while the elaboration of the subject matter treated is thorough and complete. His work, to conclude, is a great contribution to the science of economics in this particular field.

Key words: Economic doctrines. – Socialism. – Political economy. – Marxism.

*dr Obren Blagojević,
Professeur à la retraite de la Faculté économique de Niš*

LA PENSÉE ÉCONOMIQUE SUR LE SOCIALISME DANS L'OEUVRE DE MAKSIMOVIĆ

Résumé

Parmi de nombreuses préoccupations sur le plan de la science économique, l'académicien Ivan Maksimović a consacré une grande attention à la pensée économique, notamment à celle sur le socialisme développé par de nombreux théoriciens économiques socialistes et bourgeois. En ce qui concerne la pensée économique bourgeoise sur le socialisme, on peut dire que Maksimović a été le seul en Yougoslavie et peut-être aussi dans le monde à s'occuper de questions de la position de cette pensée vis-à-vis de la théorie économique socialiste. Il a étudié tous les courants, depuis l'école autrichienne et l'école de Lausanne, en passant par le marchalianisme et le marginalisme, jusqu'au kensianisme et la théorie de l'opulence. Maksimović a accordé une attention plus grande encore à la pensée économique sur le socialisme dans les écrits des socialistes. Il ne s'est pas borné uniquement aux classiques du marxisme, mais il a englobé aussi la pensée économique avant et après la deuxième guerre mondiale, et dans le cadre de cette dernière, il s'est penché sur les nouvelles tendances dans la science économique soviétique et sur la pensée économique en Pologne et en Yougoslavie. Il ne s'est pas boré non plus uniquement au marxisme, c'est-à-dire au socialisme scientifique, mais il a traité, du même point de vue, divers courants révisionnistes et réformistes, tels le sociodémocratism, le travaillisme, le fabianisme, le syndicalisme et l'anarchisme. Sur tous ces plans, sa pensée est originale, sa postions est indépendante et son interprétation est globale et complète, ce qui contribue à ses grands mérites pour la science économique dans ce domaine.

Mots clé: Doctrines économiques. – Socialisme. – Economie politique. – Marxisme.